

A Magyar Tudományos Akadémia mély megrendüléssel
és fájdalommal tudatja, hogy

Dr. Moravcsik Gyula

a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Kossuth-díjas,
a magyar Népköztársasági Érdemrend IV. fokozatának,
a Munka Érdemrend arany fokozatának
tulajdonosa, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem görög
filológiai tanszékének nyugalmazott tanára,
a Bajor, a Bolgár és az Osztrák Tudományos Akadémia levelező,
az Athéni Akadémia, a Német és a Szerb Tudományos Akadémia
külső tagja, az athéni egyetem tiszteletbeli doktora,
a magyar Ókortudományi Társaságnak egy évtizeden át volt elnöke,
az athéni Bizantinológiai Társaság és a Török Történelmi Társaság tiszteletbeli tagja, a német
Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste rend tagja,
a kis ezüst vitézségi éremnek, a görög Megváltó rend és a Főnix rend lovagkeresztjének, a bolgár
Cirill és Method rendnek birtokosa

1972. december 10-én, életének 81. évében elhunyt.

Elhunytával a történelemtudományok kiváló művelőjét gyászolja
a hazai és külföldi történészek széles köre.

A Magyar Tudományos Akadémia a nemzetközileg is neves tudóst
saját halottjának tekinti.

Moravcsik Gyula akadémikus urnaelhelyezése 1972. december 29-én volt a Farkasréti-temető kolumbáriumában.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége és a Filozófiai és Történettudományok Osztálya nevében Mátrai László akadémikus, osztályelnök búcsúzott Moravcsik Gyulától. Az Ókortudományi Társaság és a magyar klasszika-filológusok nevében Harmatta János levelező tag, a tanítványok nevében pedig Ritoók Zsigmond tudományos munkatárs mondott búcsúbeszédet.

*

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége és Filozófiai-Történettudományi Osztálya nevében búcsúzom Moravcsik Gyulától, Akadémiánk egyik büszkeségétől, a nemzetközi tudományosság elismert kiválóságától. Személyében a történettudomány és a filológia, közelebbről a bizantinológia és klasszika-filológia hatalmas területének képviselőjét veszítettük el, olyan kutató elmét, aki messze a komplex kutatások fontosságának hivatalos elismerése előtt megvalósította az interdiszciplináris módszerek de facto alkalmazását.

Akadémiánknak 1934 óta volt levelező, majd 1945 óta rendes tagja, és évtizedeken át a II. Osztály vezetőségi munkájának aktív részese. Mindaz a nemzetközi és hazai elismerés és siker, mely tudós életét koronázta, sikere egyben Akadémiánknak is, melyhez mindig hűségesen ragaszkodott, nem hivalkodva vagy hatalomra törekedve, hanem valaminő szerény és hallgatag, de bensőséges és természetes módon. E benső kapcsolatát nem lazították, hanem egyenest aláhúzták a bolgár, bajor és német tudományos akadémiákban elnyert tagságai, nemkülönben a nemzetközi tudományos élet szakmai fórumain viselt magas tisztségei. Akadémiánk iránti vonzalmát talán csak az Eötvös Kollégiumhoz és az Egyetemhez való ragaszkodása oszthatta meg, ha ilyesmiről egyáltalán szó lehet, hiszen az iskola, az emberréválás helye és az egyetem, a tudás műhelye elválaszthatatlanok a tudományok fórumától, az Akadémiától.

Moravcsik Gyula életműve nem csupán diszciplináris tágassága, eredményeinek mennyisége és immanens szakmai értékei révén kerül be a nemzetközi és hazai tudománytörténet annaleseibe. Aki ezt a tiszteletet parancsoló életművet mint egy teljes alkotói oeuvre-t tudja felmérni, a konkrét eredmények gazdagsága és mintaszerű pontossága mögött igen jelentős metodológiai és tudományetikai összefüggéseket fog felfedezni. Így pl. a marxista metodológiának azt a fontos lenini elvét („Az igazság mindig konkrét”) abban a sokszor ösztönös, de mindig következetes módban, ahogyan Moravcsik Gyula műveiben (kis recenzióban vagy nagy monográfiában egyaránt) a pozitív, konkrét tények és a rájuk épülő elméleti következtetések egyensúlya megvalósul. Keveset szól elméleti, filozófiai kérdésekről, és inkább csak a felszabadulás után, a marxista történetfilozófia ihletésére. Minden műve, de főképpen egész életműve mögött

ott áll minden idők tudományának egyik legnagyobb horderejű, legizgalmasabb problémája: az antik műveltség „túlélésének”, látszólagos vagy igazi „fennmaradásának” kérdése.

Az egész emberi műveltségnek és a vele foglalkozó tudományoknak egyik, bizonyos vonatkozásokban a legfőbb sorskérdése ez; és ez volt Moravcsik Gyula oeuvre-jének életre szóló ihletője. Az a szerénység, mely emberi magatartását is jellemezte, tudományában nem az adatok hiányából, hanem éppen azok bőségéből eredt. Úgy volt szerény, ahogyan csak az igen nagy tudású emberek tudnak szerények lenni – éppen mert nagyobb részét tudják meglátni a még ismeretlen dolgok horizontjának.

Minden műve – és ez a másik nagy tanulsága Moravcsik Gyula munkásságának sajátos műfajt képvisel; és mindig felhasználható tankönyvnek, kézikönyvnek is, vagy a ma egyre fontosabbá váló „Forschungsbericht”-nek is. Szerzőjük valójában nem csupán nemzetközi hírű kutató, hanem mindvégig tanár is, aki szerető gonddal ír azok számára, akik a tudomány jövő munkásai lesznek. Egyénisége, mely stílusán és módszerén keresztül mindig jelen van műveiben: nem tanáros, hanem tanári, a szónak legjobb, magiszteri értelmében.

Fájó szívvel, a nagy veszteség tudatában búcsúzzunk Moravcsik Gyula akadémikustól, a tudóstól és az embertől. Életműve, élete és műve méltán jellemezhető a klasszikus morál nem egy híres szentenciájával. Úgy élt és alkotott, amint a „vitam impendere vero” maximája előírja: mint valaki, aki életét az igazságra tette fel.

Emlékét megőrizzük és megőrizzük alkotásai.

Mátrai László

Az Ókortudományi Társaság, a magyar klasszikus-filológusok nevében búcsúzzom Moravcsik Gyulától, a Társaság volt elnökétől, a magyar bizantinológia kimagasló képviselőjétől. Bizonyára minden tudós életében és munkásságában nagy jelentősége van annak az elismerésnek, amelyben eredményei a nagy társadalmi vagy tudományos szervek, akadémiák és nemzetközi tudós társaságok által részesülnek. Moravcsik Gyulának ez az elismerés hét akadémia tagsága és számos kitüntetés formájában a tudós világban ritka mértékben osztályrészt jutott. Mégis most, amikor hamvai előtt hat évtizedre terjedő tudományos munkásságára s a Vele közös munkában eltöltött csaknem negyven évre emlékezünk, akkor nem a hazai és nemzetközi elismerés e csillogó világa, hanem az a kis közösség, a magyar klasszikus-filológusok közössége jelenik meg fáradságos munkájával, küzdelmeivel és eredményeivel előttünk, amelynek körében az Ő életműve is fogant és kiteljesedett. E kis közösségnek Ő ahhoz a nemzedékéhez tartozott, amely még tanítványa volt a tudományszak megalapozóinak. A bizantinológia, amely mint önálló tudományág külföldön csak a múlt század végén vált ki az ókortudományból, vagy éppen kapott helyet a keretei

között, nálunk sohasem nyert saját szervezeti formát; s ez fejlődésének lehetőségeit nagy mértékben korlátozta. E körülmények a magyar bizantinológiai kutatásokat egyetlen fontos problémakörre mint nemzeti feladatra: a magyar-bizánci kapcsolatok tanulmányozására összpontosították. Ennek a keretében kapta Moravcsik Gyula még egyetemi hallgató korában az Eötvös Kollégiumban a magyar tudomány nem kisebb egyéniségétől, mint Gombocz Zoltántól, azt az indítást, amelyhez egész életében hű maradt, s amelyből bámulatosan egységes életműve kiérlelődött.

A régi magyarságra s a vele kapcsolatba került török népekre vonatkozó bizánci tudósítások felkutatása, tanulmányozása, a bennük előforduló névanyag és nyelvemlékek összegyűjtése és feldolgozása — ezek voltak azok a feladatok, amelyek a fiatal Eötvös-kollégistát a hadifogságban, Szibériában, a messze Krasznójarszkban és Irkutszkban sem hagyták pihenni. Ott is szélesítette ismeretei körét. Megtanult oroszul, újjörögül és törökül. Akinek alkalma nyílt, megcsodálhatta sajátmaga készítette török nyelvtanát és sok füzetre terjedő szibériai tudományos jegyzeteit. Hazatérve páratlan energiával látott munkához. Megfeszített tudományos kutatások hosszú éveit után alig másfél évtized alatt sorra jelentek meg «A magyar történet bizánci forrásai», majd a «Byzantinoturcica» két hatalmas kötete, és Konstantinos Porphyrogennétos De administrando imperio-jának szövegkritikai kiadása és fordítása.

Csak aki megkísérli e munka bármily kis töredékrészét újra elvégezni, az érzékelheti igazán nagyságát. A bizantinológia, mint aránylag nem régen önállósult tudományág, nem rendelkezik azokkal a kutatási eszközökkel (szövegkritikai kiadásokkal, kézikönyvekkel), amelyek a klasszikus-filológusnak rendelkezésére állanak. Moravcsik Gyulának kutatóutak egész során kódexek százait kellett megvizsgálnia, katalógusokat, könyvtárakat átbürokratizálni, hogy megteremtse műveinek tudományos alapjait. Munkája egyedülálló és egyszeri a maga nemében, amelyet megismételni talán soha senki sem lesz képes sem itthon, sem külföldön a bizantinológia területén.

E nagy műveket közben tanulmányok százai kísérték, amelyek mind újabb és újabb lapjait tárták fel a régi magyarság történetének. Ha ma ismerjük Álmos vezér és Árpád vezértársa nevének igazi régi alakját, ha rekonstruálni tudjuk az onogurok történetét, ha megbízható szövegek alapján tanulmányozhatjuk a honfoglalás előtti magyarságra vonatkozó bizánci tudósításokat, ha történeti forrásként használhatjuk fel a szent korona görög feliratait, ha Hunyadi János törökök elleni küzdelmének új részletei tárultak fel előttünk — és így folytathatnánk még sokáig e felsorolást — ezt mind az Ő részletkutatásainak és tanulmányainak köszönhetjük.

A sok részeredmény lassan összefoglaló művé érlelődött. Így jelent meg az összes eddigi eredmények összegezeként s egyben a jövő kutatások kereteinek kijelölésére a «Bizánc és a magyarság». Ez a mű első ízben tárta fel teljes egészében — ha csak vázlatosan is — a magyar-bizánci kapcsolatok igazi

jelentőségét. A keretek kitöltésére Moravcsik Gyula maga is nagy erőfeszítéseket tett. Évtizedek során számos forrásszöveget tett közzé, sok részletkérdést vizsgált meg. De még többet fáradozott azon, hogy olyan bizantinológus-kutatókat neveljen, akik folytatják majd munkáját és elvégzik a még hátralevő feladatokat. A Magyar-Görög Tanulmányok 30 kötete a benne megjelent, fiatal kutatók által írt munkákkal bizonyítja, hogy e fáradozása nem volt eredménytelen. Mégis éppen ezen a területen érték a legfájdalmasabb sorscsapások. Legkiválóbb bizantinológus-tanítványai fiatalon, tragikus körülmények között elhunytak; sok számára pedig lehetőség sem nyílt arra, hogy a bizantinológia területén dolgozhasson.

A magára maradó mester keserűségével dolgozta még át, tökéletesítette, gazdagította és jelentette meg új kiadásban korábbi nagy műveit — és dolgozott tovább fáradhatatlanul életművének betetőzésén, «A magyar történet bizánci forrásainak» kritikai szövegkiadásán és fordításán. A nagy mű elkészült, a hátralevő simításokat szerető tanítványi kezek elvégzik majd — életműve betetőzve, lezártan áll előttünk. Mi tette képessé Őt erre az emberfeletti teljesítményre? Egyéniségét, alakját — hamvai előtt állva — saját szavaival idézzük fel. Konstantinos kiadásának előszavában ezt írta: „Amikor negyedszázaddal ezelőtt fiatal erővel és lélekkel hozzáfogtam Bíborban született Konstantin munkájának tanulmányozásához és új kiadásának előkészítéséhez, nem sejtettem, hogy milyen hosszú lesz az út, mely a megvalósulásig elvezet. De a nehézségekért, melyekkel meg kellett küzdenem, bőségesen kárpótol az a tudat, hogy most töretlenül bízó lélekkel adhatom át ezt a munkát nemcsak tudós társaimnak, hanem az egész magyar népnek.” Hallgassuk meg még egy másik vallomását: „A szocialista társadalom kutatója nem zárkozhatik be szaktudománya saját maga megvonta szűk határai közé, hanem állandóan fenn kell tartania a kapcsolatot a körülötte hullámzó, mozgó és egyre változó élet egészével, s tudatában kell lennie annak, hogy amit végez, az nemcsak az ő egyéni ügye, hanem egyben a közösség ügye is, s neki legszentebb kötelessége, hogy a rábízott feladatot teljes mértékben teljesítse.”

Moravcsik Gyula számára a tudományos kutatás a legszentebb kötelesség volt, s ezt a kötelességet Ő teljes mértékben teljesítette. Nagy művén utolsó napjaiban is dolgozott, s végére fáradt kezével Ő is odaírhatta volna a Tőle sokszor idézett bizánci szöveget: *χέρι γὰρ ῥοεῖσα τοῦ γραφάντος ὀλεῖται, γραφή δ' αἰῶνι τῷδε συμπαραμένει* „Az író keze megsemmisül, de írása örökre megmarad.”

Eltávozott körünkből, de itthagytá számunkra örökül írásait, fáradhatatlan kutatómunkájának eredményeit, célkitűzéseit s a tudományos munka legszentebb kötelességét. Tudós volt és ember volt a szó igazi értelmében — így őrizzük meg emlékét. S reá emlékezve folytatjuk a munkát, amelyet reánk hagyott.

Harmatta János

Tanítványai nevében búcsúzom Moravcsik Gyulától, a tanártól. Tanítványai nevében, ami a mai ókortudomány szinte valamennyi tevékeny munkását jelenti. Hiszen előbb mint magántanár, majd három évtizeden át mint nyilvános rendes tanár oktatott és nevelt a budapesti egyetemen és az Eötvös Kollégiumban.

Egy tanár tanítványainak sok mindent adhat. Adhat gazdag tárgyi ismereteket, alapos anyagtudást, az adatok sokaságát. Moravcsik Gyula ezt is adta tanítványainak. Adhatja a tudományos munka módszereit, azokat a módszereket, amelyek által az anyagtömeg megelevenedik, összefüggések napfényre kerülnek. Moravcsik Gyula ezt is adta. Mégis, mikor tanítványai magunk elé idézzük tanári egyéniségét, óráinak hangulatát; elsősorban nem erre gondolunk. A legmaradandóbb, amire Moravcsik Gyula tanítványait nevelte: a tudományos munka etikája. Más szóval úgy mondhatnók: a tudományos munka becsülete, a becsület szónak minden értelmében. A tudománynak előtte becsülete volt önmagában. Elismerés, hírnév, dicsőség jutott neki, de tudományos munkáját sohasem ezért végezte, hanem mert a tudomány szenvedélyesen érdekelte, mert nem tudott mást tenni, mint kutatni, függetlenül minden egyéb személyes szemponttól. Nevelt a tudományos munkában való becsületre, tények tisztelétére, a lelkiismeretességre, arra a készségre, hogy mindig jobbat tanulni igyekezzünk, a tudományos igazságok iránti arra az alázatosságra, amelynek mindig az igazság, az objektív igazság a fontos, nem az, hogy neki legyen igaza. Ebből következett tovább, hogy mások munkájának, véleményének megbecsülésére, tisztelétére is nevelt. Vitatkozott, fiatalabb éveiben szenvedélyesen később az öregkor mindent mérlegre tevő hölcességével. Bántó vagy csak gúnyos megjegyzést senkiről nem hallott tőle senki, még magánbeszélgetésekben sem. Ezek után természetes, hogy nevelt a tanítványok megbecsülésére, azzal, ahogyan tanítványait ő maga megbecsülte, példát mutatva ezzel majdani tanároknak arra, hogy milyennek is kell lenni tanár és tanítványa között a kapcsolatnak. Neki mindig volt ideje arra, hogy tanítványai sokszor gyarló dolgozatait, első próbálkozásait elolvassa, gonddal kijavítgassa. Ő mindig kész volt tanítványaival beszélgetni. Gondosan felkészülve óráira mindig pontosan jelent meg, mert szerinte egy tanár nem várakoztathatja meg tanítványait, munkatársait, majdan a maguk útjait járó kollégáit. Nem beszélt ezekről; sokkal szemérmesebb egyéniség volt annál. Életével, példájával nevelt a tudomány, az ember becsületére. Aki tanítványa volt: ezt érezte meg lényében, mert ez volt az Ő lénye, lényege. Szerette a tudományt, az igazságot, s szerette tanítványait, akiket az igazság felé vezetgetett. Ezért jut most is elsősorban nem az ismeretanyag, a módszer, hanem a szeretetből fakadó becsület eszünkbe. Az ismeretek változnak, elhalványodnak, eltöröltetnek, de a szeretet megmarad, továbbél tanítványaiban, s a tanítványok tanítványaiban. Búcsúzunk a hamvaktól — magunkkal visszük becsületre nevelő szeretetét.

Ritoók Zsigmond